

Bobryk, Adam

"Żydzi Siedleccy", Edward Kopówka, Siedlce 2001 : [recenzja]

Szkice Podlaskie 11, 213-216

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Edward Kopówka, *Żydzi siedleccy*, Siedlce 2001, ss. 184.

W edukacji coraz większą wagę przywiązuje się do przedstawiania historii z uwzględnieniem dziejów regionu. Ogromną rolę uzyskuje badanie i przedstawianie „małych Ojczyzn”, szczególnie w kontekście wielokulturowości. Na skutek I i II wojny światowej Siedlce zmieniły w znacznym stopniu swą strukturę narodowościową i wyznaniową. Warto przypomnieć, iż w 1904 r., aż 63,9% mieszkańców stanowiły osoby wyznania mojżeszowego. Dla porównania, katolików było 31,1%, a prawosławnych 4,8%. Miało to swój wpływ na charakter miasta oraz kształtowanie się postaw wobec osób reprezentujących inne kultury.

Omawiana praca stanowi pierwsze tak wszechstronne przedstawienie historii Żydów siedleckich, które ukazało się w okresie powojennym w Polsce. Pewne próby w tym zakresie były podejmowane przez diasporę żydowską, niemniej publikacje te były w nieznacznym stopniu dostępne w naszym kraju. Również publicystyka nie poświęcała tej problematyce zbyt wiele miejsca, ograniczając się głównie do zarysowania wyłącznie niektórych epizodów z bogatej historii społeczności żydowskiej w Siedlcach.

Edward Kopówka jest niewątpliwie obecnie największym znawcą tej problematyki i z pasją poświęca się jej od co najmniej 15 lat. Z wykształcenia jest on pedagogiem, niemniej już w pracy magisterskiej obronionej w Wyższej Szkole Rolniczo-Pedagogicznej (obecnie Akademia Podlaska) zajął się tym zagadnieniem. Rozprawa ta poświęcona była życiu politycznemu i kulturalnemu Żydów siedleckich w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Zainteresowania te rozwinął podczas studiów podyplomowych z historii w WSRP. Przygotował wtedy kolejną pracę analizującą problematykę funkcjonowania getta w Siedlcach podczas okupacji hitlerowskiej. Podejmował także próby popularyzacji kwestii współistnienia Polaków i Żydów, publikując w prasie regionalnej m.in. wywiad z Henrykiem Rajze („Kurier Siedlecki”).

W swojej pracy autor oparł się przede wszystkim na zasobach zgromadzonych w Archiwum Państwowym w Lublinie, Archiwum Państwowym w Siedlcach, Służbie Ochrony Zabytków w Siedlcach, Instytucie Historycznym im. gen. Władysława Sikorskiego w Londynie, Głównej Komisji Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci w Warszawie, Żydowskim Instytucie Historycznym w Warszawie, Muzeum Walki i Męczeństwa w Treblince, United States Holocaust Memorial Museum w Waszyngtonie, Yad Vashem w Jerozolimie, jak również sięgnął do rozmaitych opracowań i pokusił się o dotarcie do świadków interesujących go wydarzeń. Taka bogata paleta źródeł w sposób wydatny podnosi wartość pracy. Stwarza to również szansę na wieloaspektowe ukazanie problematyki siedleckich Żydów.

Wę Książka składa się z siedmiu rozdziałów – „Żydzi w Siedlcach do 1918 r.”, „Dążenia polityczne Żydów w latach 1918-1939”, „Szkoły, stowarzyszenia kulturalno-oświatowe i kluby sportowe”, „Zagłada”, „Żydowskie opowiadania ludowe”, „Żydzi siedleccy we wspomnieniach”, „Śladami żydowskiego życia w Siedlcach”. Całość jest uzupełniona bibliografią, indeksem nazwisk i aneksem.

Trudno jest precyzyjnie określić, od kiedy miał miejsce proces osiedlenia ludności żydowskiej w Siedlcach. Pierwsza wzmianka o mieście pochodzi z 1448 roku. Natomiast najstarsza potwierdzona informacja dotycząca Żydów jest z 1635 r. Istnieją pewne przesłanki, które wskazywałyby także na wcześniejszą ich obecność na tym obszarze. Siedlce w sposób istotny zaznaczyły się w życiu narodu żydowskiego. Tutaj przez wiele lat mieszkał przywódca ruchu mesjanistycznego Jehuda he Chasyd. Jego zwolennicy przygotowywali się do przyjścia Mesjasza. Czynili to poprzez podnoszenie stanu moralnego, modlitwy, posty i surową pokutę. U schyłku XVII wieku zgromadził on swych zwolenników z tego regionu i poprzez Niemcy wszyscy udali się do Jerozolimy, gdzie osiedli. O dynamice rozwojowej tej społeczności, która została w Siedlcach, świadczy chociażby to, że o ile w końcu XVIII wieku ubiegali się oni o zezwolenie na budowę pierwszej synagogi, to w 1911 r. oprócz tej świątyni działało także 27 innych domów modlitwy.

Szczególny rozkwit życia społecznego Żydów siedleckich nastąpił w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Działo wtedy wiele organizacji, w tym syjonistyczne: Organizacja Syjonistyczna w Polsce, Światowa Syjonistyczna Partia Pracy, Żydowska Socjalno - Demokratyczna Partia Robotnicza Poalej Syjon - Prawica, Żydowska Socjalno - Demokratyczna Partia Robotnicza Poalej Syjon - Lewica, Organizacja Syjonistycznych Ortodoksów „Mizrachi”, Ruch pionierski - chalucowy. Funkcjonowały także ugrupowania, które odrzucały emigrację jako sposób rozwiązania kwestii żydowskiej, dążąc do uzyskania jak największych praw w II Rzeczypospolitej. Do tych organizacji można zaliczyć m.in. Żydowską Partię Izraela – Agudas Israel, Żydowską Partię Ludową, Powszechny Żydowski Związek Robotniczy w Polsce – Bund. Wiele z wymienionych ugrupowań brało aktywny udział w życiu politycznym Polski, chociażby poprzez uczestnictwo w wyborach. Czasami działania te były uwieńczone sukcesem w wyniku wprowadzania swych przedstawicieli do władz samorządowych w Siedlcach. Prowadzono także aktywną działalność oświatową, organizując własne szkolnictwo. Wiele osób podejmowało również naukę w państwowym systemie nauczania. Jednocześnie swobodnie funkcjonowały instytucje kulturalne i sportowe.

Sytuacja ta uległa dramatycznej zmianie po agresji niemieckiej na Polskę we wrześniu 1939 roku. Faszyci rozpoczęli surowy terror okupacyjny wymierzony zarówno w Polaków jak i Żydów. Już w nocy z 24 na 25 grudnia 1939 r. naziści podpalili synagogę, w której zgromadzili się bezdomni Żydzi.

Spółeczność żydowska została wyizolowana poprzez przymusowe osiedlenie w getcie. Zmuszano ją do niewolniczej pracy przydzielając jednocześnie tylko niewielkie przydziały żywnościowe. Niemcy powołali co prawda quasi instytucje samorządowe, jak Judenrat i policję. Pomimo pewnych oznak samodzielności miały one jednak faktycznie na celu pomoc nazistom w skutecznej realizacji zarządzeń okupacyjnych. Społeczeństwo Podlasia dość ofiarnie niosło pomoc Żydom żyjącym w getcie, jak również tym, którzy ukrywali się poza jego obrębem. W 1942 r. Niemcy część Żydów rozstrzelali w Siedlcach, a pozostałych przetransportowali do obozu w Treblince, gdzie zostali zgładzeni. Tylko nieliczna grupa przeżyła wojnę. Wielu wyemigrowało później z Polski. Zostały po nich nieliczne ślady w postaci zabudowań, czy też nazw ulic. Już po ukazaniu się książki gmina żydowska w Warszawie sprzedała historyczny budynek szpitala wraz z terenem obejmującym dawny cmentarz przy ul. Armii Krajowej. Budowla pochodząca z XIX wieku została już rozebrana przez prywatnego przedsiębiorcę, który rozpoczął wznoszenie nowego obiektu.

Książka „Żydzi siedleccy” ma duże walory poznawcze. Nie jest to jednak na pewno kompletne zestawienie. Niemniej, jak zapewnia autor, po zebraniu dodatkowych materiałów i stosownych uwag ponownie powróci do tego tematu.

Pomimo wielu zalet tego wydawnictwa nie sposób jednak nie zauważyć pewnych uchybień. Indeks osobowy nie uwzględnia chociażby nazwisk osób występujących w przypisach. Same zaś przypisy umieszczono na końcu tekstu, co zmniejsza czytelność i przejrzystość materiału. Zmusza to czytelnika do rezygnacji z bieżącego śledzenia źródeł oraz uwag bądź też do odrywania się od lektury i poszukiwania tych informacji kilkadziesiąt stron dalej. Należałoby także uzupełnić bibliografię. Nie wszystkie bowiem cytowane pozycje są w niej umieszczone. Najbardziej tajemnicze jest „opracowanie J. Goldmana”, które kilkakrotnie występuje w książce. Brak jest jednak określenia jego charakteru i wskazówek, które umożliwiłyby zapoznanie się z nim. Nie wiadomo, czy to są te same materiały przekazane przez Goldmana autorowi, o których wspomina w jednym z przypisów, czy też coś innego. Mało precyzyjnie autor odniósł się także do danych statystycznych dotyczących struktury ludnościowej. Skupił się bowiem na XIX wieku i okupacji hitlerowskiej, inne okresy pozostawiając bez odpowiedniej informacji i komentarza. Nie ma też stosownego, szczegółowego porównania

liczebności ludności żydowskiej oraz innych odrębnych grup ludności. W pracy nie umieszczono także wykazu tabel, co umożliwiłoby łatwiejsze sięgnięcie do występujących w tekście zestawień.

W zbyt małym stopniu zostały przedstawione procesy asymilacyjne i oddziaływanie języka polskiego na funkcjonowanie środowiska Żydów siedleckich oraz ich stosunek do państwa polskiego. Brak tu analizy, na ile Polska uznawana była za ojczyznę, a na ile traktowano ją tylko jako obszar zamieszkiwania. Bardzo ubogaciłoby pracę przynajmniej szacunkowe określenie oddziaływania syjonistów wykazanego poprzez statystykę wyjazdów do Palestyny. Wymaga to niewątpliwie dodatkowej, niełatwej kwerendy. Pozostaje jednak mieć nadzieję, iż autor podejmie ten trud. W niewielkim zakresie ukazany jest stosunek do systemu komunistycznego, jak również tylko zarysowano zakres aktywności Żydów w trakcie obecności wojsk sowieckich w 1920 r. i 1939 r. Działania te funkcjonują w obiegowej opinii publicznej i są źródłem wielu stereotypów. Autor miał możliwość wykazania ich błędności lub prawdziwości, lecz poprzez pobieżne omówienie tego zagadnienia uniknął tej szansy.

Zaskakujące jest także to, że faktyczną ramą chronologiczną zamykającą opracowanie jest czas likwidacji getta. Na temat powojennej obecności Żydów w Siedlcach pojawia się jedynie kilka epizodycznych, niepogłębionych wzmianek.

Wydawnictwo zamyka bogaty aneks, ale nie zawsze jest on związany z omawianą problematyką. Na 12 stronach przedstawiono (s. 143-154) zdjęcia Siedlec, które z analizowaną tematyką może ewentualnie łączyć tylko narodowość części autorów.

Pomimo tych pewnych braków książkę należy ocenić wysoko, gdyż odkrywa ona pewien wycinek historii dotychczas niezwykle mało spenetrowany przez badaczy. Ubogaca ona także wiedzę o regionie i przypomina jeszcze tak niedawną wielokulturowość Siedlec. To dobry początek do utrwalenia wielowiekowej koegzystencji Polaków, Żydów i innych narodowości na terenie tego miasta. Należy więc pogratulować autorowi zapału i życzyć mu dalszej wytrwałości, mając nadzieję, iż w kolejnych publikacjach uniknie on dotychczasowych potknięć.

Adam Bobryk

Instytut Nauk Społecznych Akademii Podlaskiej w Siedlcach